

ВІДГУК

офіційного опонента, к.ю.н. Ковальчука Олександра Михайловича на дисертацію Євтошук Юлії Олегівни «Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Аналіз рукопису дисертації, автореферату і публікацій автора дисертації за темою дослідження дозволяє висловити наступні судження та висновки стосовно відповідності представленої кваліфікаційної наукової праці вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Актуальність теми дисертації не викликає ніяких сумнівів як з точки зору загальнонаукової значущості проблеми дослідження, вирішення якої має важливе значення як для подальшого дослідження принципу пропорційності, який недостатньо є вивченим в Україні, так і для вдосконалення практичних аспектів його застосування як у правотворчій так і правозастосовчій діяльності. Заслуговує всілякої підтримки обраний автором методологічно правильний підхід до дослідження, що позитивно позначився на достовірності та об'єктивності висвітлення матеріалу та висновків.

Доцільність такої роботи пояснюється і тим, що вона з'явилася у часи підвищеної уваги до проблеми прав і свобод людини в Україні, їх забезпеченні та захисті, а отже рекомендації автора, до певної міри, мають практичне значення.

Актуальність теми дослідження посилюється в зв'язку з недостатнім вивченням принципу пропорційності та незадовільним станом його

застосування. Зважаючи на задекларований європейський вектор розвитку України, звернення до даної тематики є актуальним та раціональним.

Принагідно зауважимо, що в Україні на сьогодні відсутні єдині підходи до розуміння природи, вимог принципу пропорційності і його місця у вітчизняній правовій системі, що призводить до незручностей у правовому регулюванні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами вказує на те, що обрана тематика дисертаційної роботи виконана відповідно до теми НДР «Проблеми застосування норм права в процесі розбудови правової, демократичної, соціально орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства».

Таким чином, обґрунтування актуальності вибраної теми дисертації та її практична значущість як кваліфікаційної роботи свідчить про те, що її автор уміє вибрати важливу для теорії і практики тему, правильно розуміє й оцінює її у плані теоретично-наукового та практичного значення. Звернення Юлії Олегівни до названої теми не може не викликати схвалення. Перед автором стояли непрості завдання відійти від певних шаблонів, властивих попередньому періоду, з'ясувати природу та поняття принципу пропорційності, його значення як необхідної складової верховенства права, розкриття змісту його вимог у сферах правотворчості та правозастосування та аналізі практики використання цього принципу судами конституційної та загальної юрисдикції. Варто зазначити, що дисертант з цим завданням справився успішно.

В цілому висвітлення та обґрунтування актуальності теми характеризує наукову зрілість і професійну підготовленість дисертанта.

Належна ступінь обґрунтованості і достовірності наукових результатів дисертаційного дослідження Юлії Олегівни забезпечується тим, що вона чітко визначила план та актуальність теми кандидатської дисертації, об'єкт, предмет, цілі і завдання, які ставить перед собою.

Особливо хотілося б звернути увагу на ті наукові методи дослідження, які використав автор у своїй роботі. Це зокрема: діалектичний, історичний, логічний, системний, формально-юридичний, порівняльний, статистичний та ін.

Дисертант визначив основні завдання, які полягають у наступному: дослідити історію становлення ідеї пропорційності, її історичні зв'язки з ідеєю справедливості, а також базовими доктринами сучасності – верховенства права та правової держави; з'ясувати роль принципу пропорційності у правовій системі та його значення для правотворчості і правозастосування; розглянути вітчизняні та зарубіжні теоретичні підходи до загального розуміння принципу пропорційності, його використання у правовій сфері; дослідити вітчизняні та зарубіжні теоретичні підходи до розуміння вимог принципу пропорційності, їх відтворення у практиці конституційного судочинства зарубіжних країн та Європейського суду з прав людини; розкрити зміст цих вимог та їх особливості у сфері правотворчості, зв'язки з іншими правовими принципами (рівності, законності, правової визначеності, заборони свавілля тощо), виявити основні недоліки відтворення принципу сумірності у вітчизняній правотворчості; розкрити зміст вимог принципу пропорційності у сфері правозастосування, у тому числі стосовно дискреційних повноважень правозастосовних органів; обґрунтувати необхідність активного використання принципу пропорційності у практиці Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, виявити тенденції, напрями та недоліки застосування цього принципу у вітчизняній судовій практиці.

Євтошук Ю.О. здійснила аналіз досить широкого кола наукової літератури, як вітчизняних так зарубіжних вчених, міжнародних актів і вітчизняного законодавства, рішення Конституційного Суду України та судів загальної юрисдикції, рішення органів конституційного контролю зарубіжних країн, Європейського суду з прав людини.

Автор, використовуючи фундаментальні праці відомих теоретиків права, істориків, філософів, починаючи із стародавніх часів і закінчуючи сучасними науковими розробками, показав роль і значення принципу пропорційності у правотворчій і правозастосовчій діяльності.

Про обґрунтованість і достовірність висновків дисертації свідчать чотирнадцять самостійних наукових публікації дисертанта, шість з яких опубліковані у фахових виданнях, що затверджені ВАК України та 1- у науковому виданні, затвердженому ВАК Російської Федерації.

Структура роботи є цілком оправдана і логічно виважена, що дало можливість автору у системній та логічній послідовності викласти значний за обсягом аналітичний та емпіричний матеріал, достатньо повно розкрити тему дослідження, зробити належні і аргументовані наукові висновки та внести обґрунтовані пропозиції.

Наукова новизна одержаних результатів рецензованого дисертаційного дослідження Євтошук Ю.О. полягає не тільки в тому, що це є перша комплексна монографічна робота в українській правовій літературі, в якій розкривається принцип пропорційності як необхідної складової верховенства права, але й подаються нові пропозиції, положення, які заслуговують на увагу. Її новизна проявляється у методологічному підході до розуміння принцип пропорційності.

Заслуговує на увагу думка Євтошук Ю.О. про те, що в академічних наукових колах досі не має єдиної думки у сучасних підходах до розуміння принципу пропорційності. Тому автор намагається сформулювати основні його характеристики та глибше зрозуміти роль, сфери, межі та напрями застосування цього принципу.

Роботі надають значущість не тільки теоретичні аспекти, але й аналіз практичного матеріалу. Звертаючись до аналізу поглядів на ідею пропорційності видатних мислителів минулого, здобувач небезпідставно стверджує, що позиції згаданих мислителів надали правового, гуманістичного, соціального забарвлення ідеї пропорційності, розширили її

зміст та заклали базу для осмислення цієї ідеї як загального правового принципу.

Важливим у роботі є те, що досліджуючи принцип пропорційності, автор показує різні підходи до даного питання і робить власний аргументований висновок, що принцип пропорційності історично пов'язаний з формуванням базових доктрин сучасності – верховенства права та правової держави, які відіграли важливу роль у його розвитку та становленні. В обох цих доктринах принцип сумірності є необхідним та важливим елементом, за допомогою якого вони можуть повноцінно реалізувати спільну та першочергову для них функцію – захист фундаментальних прав і свобод людини від свавілля публічної влади.

Цінним в роботі є наведення дисертантом підходів до універсальності принципу сумірності, сприйняття його різними правовими системами хоча і з деякими відмінностями, однак переважно для досягнення спільної мети – захисту прав і свобод людини від надмірних правообмежень влади, що є правовою основою функціонування цього принципу у будь-якій демократичній та правовій державі.

Далі автор справедливо стверджує, що принцип пропорційності має багато аспектне галузеве значення, оскільки зміст і фундаментальний характер дозволяє говорити про його поширеність на всіх суб'єктів владного впливу, різні сфери правового регулювання, галузі права, правові інститути; він є принципом і правотворчості, і правозастосування (у тому числі судового контролю), як публічного, так і приватного права, як матеріального, так і процесуального права.

Небезпідставно також дисертант зазначає, що принцип пропорційності у національному праві є необхідною складовою принципу верховенства права, без дотримання якої останній не може у повній мірі виконати одну з своїх найважливіших функцій – захист та збереження прав та свобод людини.

Обґрунтованою є думка про те, що принцип сумірності має подвійне призначення, що не лише обґрунтовує його основні ознаки, а й дає фундамент визначення цього принципу необхідною складовою більш загального правозахисного механізму – верховенства права. Головна ціль принципу пропорційності – захист обсягу та змісту фундаментальних прав та свобод особи у всій правовій площині від свавільного впливу з боку публічних органів. Водночас цей принцип має сприяти балансуванню публічних та приватних інтересів.

Необхідно також відзначити доволі вдалий висновок що оптимальним орієнтиром для побудови єдиної системи вимог принципу сумірності у сфері вітчизняної правотворчості, який забезпечить його реалізацію та збалансованість правового регулювання в цілому, може слугувати трирівнева структура тесту пропорційності. Вона вдало відтворена у німецькій концепції пропорційності з її трьома складовими (придатність, необхідність і сумірність у вузькомусенсі), а також сприйнята у європейському демократичному просторі та надає максимально широкі можливості для застосування принципу сумірності у правовій площині. Тому ця концепція може бути вдалим орієнтиром для побудови системи вимог принципу пропорційності в українській правотворчості. Правова система України не лише активно сприймає саме європейський досвід використання цього принципу, а й належить до країн романо-германської правової сім'ї, як і Німеччина.

Досить важливою, є думка автора, що законодавець, здійснюючи правове регулювання, що допускає порушення прав осіб, має передбачати надійні та належні механізми компенсації збитків і шкоди, що може бути завдана цим правам.

Як заслугу дисертанта, необхідно розцінювати здійснений ним ґрунтовний аналіз розуміння принципу пропорційності не тільки в зарубіжній літературі, але і вітчизняними вченими.

В контексті зазначених в дисертації концептуальних положень практичну цінність мають пропозиції щодо внесення змін у частину третю

статті 22 Конституції України у такій редакції: ”прийняття нових законів або внесення змін до чинних має бути спрямоване на досягнення справедливого балансу публічних інтересів та інтересів особистості», а також статтю 64 Конституції України викласти у такій редакції: «Конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені лише відповідно до Конституції України, виключно на підставі закону, що зумовлено необхідністю захисту важливих публічних інтересів або основних прав третіх осіб. Такі обмеження мають бути пропорційними, а зміст основних прав і свобод недоторканий».

Особливу увагу дисертант звертає на те, що зміст вимог принципу сумірності у правотворчості свідчить про його тісний зв'язок з іншими правовими принципами – справедливості, рівності, законності, правової визначеності, балансування приватних і публічних інтересів, поваги до основних прав і свобод людини і громадянина.

Автор слушно зазначає, що сумірність у вузькому розумінні є обов'язковою вимогою у правозастосуванні, яка орієнтує на зважування негативних і позитивних наслідків від застосування засобів обмеження державними органами.

Особлива увага у дисертації приділена викладенню змісту вимог принципу сумірності у правозастосуванні (придатність, необхідність, сумірність у вузькому розумінні), які мають більш динамічний характер, оскільки завжди залежать від конкретних обставин справи, зміна яких може вимагати зміни заходів як у бік посилення, так у бік пом'якшення, що не може бути надмірним з погляду предмета, часу, місця застосування, кола осіб та мають бути спрямовані проти реальних негативних наслідків.

Заслуговують на увагу основні правові підстави для можливості застосування Конституційним Судом України принципу пропорційності при обґрунтуванні неконституційності відповідних законодавчих положень чи їх офіційному тлумаченні.

Належним чином використавши методологію дослідження дисертант сформулював ряд висновків, які відрізняються науковою новизною та аргументованістю.

Дисертанту вдалось виділити недоліки застосування Конституційним Судом України принципу сумірності. Зокрема, автор вважає, що першим суттєвим недоліком, який може звужити поле використання принципу сумірності в українському конституційному судочинстві, є категоричні правові позиції Конституційного Суду України щодо невтручання у питання політичної доцільності. Іншим недоліком застосування принципу сумірності у практиці Конституційного Суду України є невиконання його вимог повною мірою. Третім недоліком застосування принципу пропорційності у вітчизняній конституційній практиці, є відсутність послідовності та єдності у підходах Конституційного Суду України, коли він розглядає питання, що стосуються законодавчої неврегульованості. Також виділено ігнорування принципу пропорційності в адміністративному, цивільному, кримінальному судочинстві.

Заслужовує на увагу думка дисертанта, що принцип пропорційності у національній судовій практиці має посісти вагоме місце, чому сприяють і вітчизняні кодекси, які визнають принцип верховенства права, ідеї справедливості, добросовісності, розумності.

Цінним для юридичної науки загалом є дане автором посилання на світовий досвід, вносяться пропозиції, пропонуються шляхи вдосконалення законодавства.

Отже, дисертаційна робота Євтошук Юлії Олегівни є завершеним самостійним науковим дослідженням, яке має теоретичне і практичне значення. Завдяки науковим здобуткам збагачується уявлення про принцип пропорційності і його застосування у судовій практиці.

Разом з тим, як і будь-яка творча праця, дисертація Євтошук Юлії Олегівни, крім зазначених здобутків не позбавлена певних спірних або

недостатньо повно аргументованих положень чи прогалин в розкритті певних питань, які можуть стати підґрунтям для дискусії під час захисту. Зокрема:

1. Автор дисертації на основі німецької концепції пропорційності систематизує вимоги принципу пропорційності у правотворчості, роблячи висновок про його тісний зв'язок з іншими правовими принципами (справедливості, рівності, законності, правової визначеності, балансування приватних та публічних інтересів тощо) (с. 12 автореферату). Такий зв'язок дійсно впливає з здійсненого у дисертації аналізу вимог принципу пропорційності до правотворчості (пункт 2.1.1. дисертації). Втім, дисертанту варто було уточнити місце принципу пропорційності у системі цих принципів.

2. Автор дисертації пропонує власну редакцію окремих положень Конституції України щодо закріплення принципу пропорційності, зокрема її статей 22, 64 (с. 12 автореферату). Водночас у дисертаційному дослідженні недостатньо пояснень про доцільність саме таких змін, зокрема, чому саме у цих конституційних положеннях має бути передбачений згаданий принцип (с. 96–97 дисертації). Обґрунтувати це необхідно хоча б з огляду на те, що принцип верховенства права, складовою якого на переконання дисертанта і є принцип пропорційності, закріплений у статті 8 Розділу I «Загальні засади» Конституції України, в той час як статті 22, 64 Конституції України містяться у Розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Крім того, зміст статті 22 Конституції України стосується не обмеження конституційних прав та свобод, правомірність якого тісно пов'язана з дотриманням принципу пропорційності, а недопущення скасування цих прав, звуження їх змісту та обсягу при прийнятті нових законів чи внесенні змін до чинних законів.

3. У дисертації аналізується необхідність використання принципу пропорційності у практиці вітчизняного конституційного судочинства, зокрема, звертається увага на межі застосування згаданого принципу у ній (с. 124–126 дисертації). Однак це питання недосліджене всесторонньо, йому можна було б приділити більше уваги. Автор сам акцентує на неодноразовій

критиці принципу пропорційності у юридичній літературі, застосування якого судами може призвести до втручання у законодавчу компетенцію (с. 124 дисертації). Це, до речі, так само небезпечно для дотримання принципу верховенства права, як і порушення принципу пропорційності.

4. Вбачається певна термінологічна суперечність у завданнях до дисертаційного дослідження, зокрема, там, де йдеться про розгляд вітчизняних та зарубіжних теоретичних підходів до загального розуміння принципу пропорційності (с. 2 автореферату). При цьому узагальнення, які здійснює автор, має своїм предметом не тільки доктринальні, а офіційні підходи розуміння принципу пропорційності (с. 39–40, 152 дисертації, крім того, окремі пункти дисертації присвячені розумінню принципу пропорційності у практиці Європейського суду з прав людини – пункт 1.2.2., Конституційного Суду України – пункт 3.1.2., вітчизняних судів загальної юрисдикції – пункт 3.2.2.).

5. Структура дисертації є складною, вона включає чимало пунктів (с. 2–3 дисертації). Чим обумовлена така структура?

Можна було б вказати і на інші побажання, проте вони не мають такого суттєвого значення, тим більше що ряд цих положень може бути більш повно продовжено в інших авторських працях.

Варто зазначити, що дисертаційне дослідження є змістовним, оригінальним і викличе значний інтерес серед широкої аудиторії, як науковців так і всіх тих, хто цікавиться даною проблемою.

Висловлені зауваження на дисертацію не змінюють в цілому позитивної оцінки роботи. Дисертація Євтошук Ю.О. "Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права" є завершеним монографічним дослідженням, що робить певний внесок як у вітчизняну, так і світову юридичну науку. Текст дисертації, її основні положення і висновки, винесені на захист, апробовані в опублікованих працях. Автореферат дисертації передає її зміст.

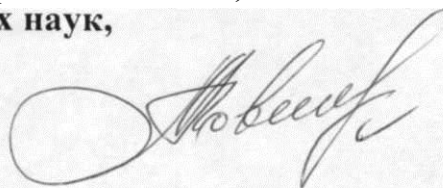
Висновок: Дисертація Євтошук Ю.О. "Принцип пропорційності як необхідна складова верховенства права" відповідає спеціальності 12.00.01, вимогам Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 року №567.

Вважаю, що Євтошук Юлія Олегівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 -теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

**в. о. завідувача кафедри теорії права та держави
юридичного факультету Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук,**

доцент

О. М. Ковальчук

Підпис засвідчую
Вчений секретар НДЧ
КАРАУЛЬНА Н. В.
04.09.2016

